

УДК 378.03:371.82

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ВИКЛАДАЧА ЗІ СТУДЕНТАМИ 1-ГО КУРСУ БАКАЛАВРАТУ

Ганна Беленька

*Інститут педагогіки і психології НПУ ім. М. П. Драгоманова
вул. Тургенівська, 8/14, 01030 Київ, Україна*

Розглянуто особливості побудови навчального процесу (диференціація рівня підготовленості студентів до навчання, врахування спрямованості та індивідуального стилю навчання студента) на засадах взаємодії викладача і студентів у бакалавраті педагогічного університету.

Ключові слова: ступенева система освіти, особистісно орієнтоване навчання, етапи взаємодії.

Проблема підготовки майбутнього педагога, його готовності до професійно-педагогічної діяльності була і є в центрі уваги багатьох учених. Їхні дослідження спрямовані на з'ясування:

- закономірностей формування професійно важливих рис особистості педагога, а також його психічних властивостей і стану, пов'язаних з професійною діяльністю (І. Г. Безуглов, Н. І. Дідусь, Т. С. Казимірска, Ю. М. Кулюткін, З. Н. Курлянд, Р. І. Хмелюк, В. І. Юрченко та ін.);
- шляхів і засобів становлення педагогічної майстерності (І. Д. Багаєва, Є. С. Барбіна, Н. В. Гузій, І. А. Зязюн, В. А. Кан-Калік, Н. В. Кічук, Л. В. Кондратова, О. Г. Мороз та ін.);
- природи і сутності професійної діяльності педагога (Ф. Н. Гоноболін, Е. Е. Карпова, Л. Ф. Спирін, Г. С. Сухобська та ін.);
- структури й змісту окремих компонентів професійної діяльності педагога (В. І. Бондар, Л. Ф. Ващенко, Г. О. Засобіна, Н. В. Кузьміна, А. Ф. Ліненко, Г. О. Нагорна, В. О. Сластьонін та ін.);
- рівнів та форм професійної діяльності педагога (М. М. Левіна, І. Я. Лернер, В. Ф. Паламарчук, Ю. Ф. Постолик, Л. Г. Таланова та ін.).

Ступенева система освіти в Україні введена в дію. Апробуються стандарти освіти. У навчальних закладах розроблені нові навчальні плани, що передбачають підготовку спеціалістів за освітньо-кваліфікаційними рівнями “Молодший спеціаліст”, “Бакалавр”, “Спеціаліст” та “Магістр”.

Дослідженню проблеми підготовки педагогів в умовах ступеневої системи освіти присвячені праці таких науковців: Л. Артемової, О. Богініч, Г. Бордовського, В. Гончарова, В. Горової, Г. Грищенко, В. Козакова, Г. Підкурғанної, І. Сазонова, Є. Шиянова та ін. Розкривши завдання, модель, зміст ступеневої підготовки, ці автори підготували базу для проведення досліджень з метою порівняння специфіки роботи викладача вищої школи зі студентами кожного освітньо-кваліфікаційного рівня та визначення найефективніших методів і форм організації навчальної взаємодії з ними.

Ми ставили за мету з'ясувати специфіку підготовки студентів, котрі опановують професію педагога дошкільного профілю на освітньо-кваліфікаційному рівні "Бакалавр", та з'ясувати особливості побудови навчального процесу на засадах взаємодії викладача і студентів на 1-му курсі бакалаврату.

Освітньо-кваліфікаційний рівень "Бакалавр" посідає особливе місце у системі ступеневої підготовки педагогів і суттєво відрізняється від інших рівнів. По-перше, відмінність у термінах навчання. Навчання у бакалавраті, на стаціонарній формі, триває чотири роки. На всіх інших освітньо-кваліфікаційних рівнях термін навчання у два-чотири рази менший. По-друге, лише до бакалаврату приходять студенти, котрі мають кардинально відмінний рівень попередньої підготовки. Одні з них закінчили педучилище або педагогічний коледж і мають фахову підготовку на рівні "Молодший спеціаліст", інші закінчили середню школу і попередньої фахової підготовки не мають. Таке явище характерне лише для бакалаврату. По-третє, саме в період опанування професією на освітньо-кваліфікаційному рівні "Бакалавр" відбувається професійне самовизначення студентів. Після закінчення навчання на цьому рівні вони вирішують: працювати за фахом, продовжувати навчання на вищому ступені фахової підготовки "Спеціаліст" чи "Магістр" або змінити професію. По-четверте, під час навчання у бакалавраті у студентів формуються вміння побудови навчальної та професійної взаємодії на засадах ділового партнерства.

На нашу думку, успішне навчання студентів у вищому навчальному закладі на освітньо-кваліфікаційному рівні "Бакалавр" дає змогу їм утвердитись у виборі професії, розкрити свої потенційні можливості, зокрема і комунікативні, та спрогнозувати можливості подальшої професійної самореалізації.

Щоб навчання було успішним, викладачі, котрі починають працювати з першокурсниками, повинні зважити на те, що вчорашній старшокласник вносить в освітньо-виховну систему педагогічного навчального закладу власний проект майбутньої професійної поведінки і життєтворчості, світоглядні орієнтири і цінності як відображення ним ментальності етносу і духовно-педагогічних вартостей всіх його попередніх вихователів. Процес

соціалізації особистості майбутнього педагога в умовах культурно-освітнього середовища педагогічного навчального закладу не починається, а продовжується.

Академік О. Г. Мороз у праці “Навчальний процес у вищій педагогічній школі” зазначає: “Організуючи навчальний процес, слід зважати на те, що студент приходить до нової навчальної ситуації в педагогічному навчальному закладі вже з могутнім потенціалом знань, умінь, очікувань, “міско-концепціями” (уявленнями про педагогічну діяльність, які сформовані на власному досвіді). Професійне ж учіння має сприяти осмисленню цього розрізненого досвіду і наближувати його до когнітивної моделі педагогічної науки. Саме таке учіння, яке перевіряє відомі ідеї і знайомі питання, уточнює їх у новому світлі, стає для студента дійсно захоплюючим” [3, с. 276].

На підставі багаторічних спостережень за поведінкою студентів на початковому етапі навчання можемо стверджувати, що першокурсники прагнуть до взаємодії з викладачами, відгукуються на їхні пропозиції, легко контактують, але не ініціюють цей контакт. Відсутність ділових, а тим більше особистісних контактів за власною ініціативою студентів 1-го курсу з викладачами пояснюється тим, що вчорашні випускники шкіл та педучилищ схильні до гіперболізації відстані, що існує між ними та їхніми новими вчителями.

Як свідчать дані спеціально організованих тестувань студентів 1-го курсу, від викладачів вищої школи студенти очікують більшого, ніж від шкільних учителів. У переважній більшості респонденти зазначали, що у школі вчителі ставились до них так, як до маленьких. В університеті студенти очікують, що їх сприйматимуть так, як дорослих. Відмінність і в тому, що у школі вчителі, здебільшого, не займаються науковою роботою, а в стінах вищого навчального закладу кожен викладач має певний науковий доробок. Це підвищує авторитет нових педагогів, але й створює відстань, яку самостійно студенти подолати не можуть. Автори підручників виступають у ролі лекторів, а студенти під час перших занять не стільки сприймають навчальний матеріал, як споглядають лектора. Вони “вивчають” зовнішність викладача, його манеру спілкування, стиль викладу навчального матеріалу, оцінюють його ерудованість, компетентність тощо.

Викладач, зацікавлений у налагодженні взаємодії зі своїми студентами, повинен сам робити перші кроки та ініціювати контакти. Форми ініціювання можуть бути різними: щира посмішка, декілька добрих слів при зустрічі (“Рада Вас бачити”, “Сподіваюсь, сьогодні ми зможемо спільно вирішити проблему, що є темою нашої лекції”), звертання до студентів на “Ви” і на ім’я, запрошення до розмови після занять (“Тих, у кого виникли питання або думки з приводу почутого, якщо є бажання обговорити їх, запрошую до розмови. Години моїх консультацій – з 14-ї до 16-ї щосереді й щоп’ятниці”).

Доцільно підкреслити, що поговорити з викладачем студенти можуть не лише з приводу навчальних занять, а й щоб вирішити якісь свої проблеми.

Процес вивчення суб'єктами навчальної діяльності один одного неоднобічний. Наступний етап побудови оптимальної взаємодії – вивчення викладачем студентів. На нашу думку, насамперед необхідно з'ясувати рівень підготовленості студентів до навчання. У кураторів груп чи членів приймальної комісії доцільно поцікавитись, хто із студентів має попередню підготовку на рівні “Молодший спеціаліст”, хто хоч невеличкий досвід роботи за фахом, а хто прийшов після шкільної лави. Наступний крок – попереднє оцінення базових знань студентів у формі невеликої письмової роботи або розв'язування тестових завдань за змістом навчального предмета. Залежно від отриманої інформації викладач має змогу диференціювати зміст навчального матеріалу. Наприклад, якщо студенти виявили високий рівень підготовленості до сприйняття навчальної інформації, достатні базові знання, то в процесі опанування курсом вони, крім передбачених планом, залучаються до виконання таких завдань:

- презентації частини інформації в усіх формах навчального процесу;
- інтерпретації поданої викладачем інформації під час лекційних занять, що має характер додаткового роз'яснення матеріалу для решти студентів;
- ведення діалогу з викладачем за матеріалами лекції під час її викладу з метою систематизації отриманої інформації шляхом формулювання чіткої відповіді на поставлене запитання.

У разі вияву оптимального рівня підготовленості студенти виконують всі види навчальних завдань, які передбачені планом викладача; індивідуалізовані завдання, в контексті вивчення кожної теми, відповідно до своїх інтересів і потреб.

Якщо рівень підготовленості студента до опанування навчальною дисципліною виявлявся середнім, у роботі з ним ми ґрунтувались на тому, що для досягнення певних успіхів в оволодінні навчальним предметом необхідно зацікавити студента змістом матеріалу та розкрити його потенційне значення для майбутньої професійної діяльності й особистісного розвитку. З цією метою ми залучали студентів до таких видів діяльності:

- добір додаткового інформативно-ілюстративного матеріалу до теми заняття;
- підготовка анотації на цікаву чи проблемну публікацію у фаховому журналі;
- виконання індивідуальних доручень викладача як підготовка до лекції.

Якщо виявляли загальний низький рівень підготовленості студента чи групи студентів до сприймання навчального матеріалу з курсу, то після загальних лекційних занять повторювали навчальний матеріал за окремими частинами; організували відпрацювання студентами вивченого на індивідуальних заняттях з викладачем або виконання спеціально підібраних завдань у парі із сильним студентом; взаємне консультування студентами один одного за питаннями плану лекцій.

Крім вивчення рівня попередньої підготовки студентів до опанування навчальним матеріалом, викладач повинен знати й спрямованість своїх студентів. Щоб з'ясувати це, можна застосувати спеціально розроблені тести, що є доступними та нескладними в опрацюванні даних: тест К. Замфір "Мотивація професійної діяльності", методика "Ціннісні орієнтації" К. Рокіча, методика діагностики соціально-психологічних установок особистості у мотиваційно-потребнісній сфері О. Потьомкіної, методика діагностування спрямованості особистості Б. Басса, методика діагностування рівня емпатійних здібностей І. Юсупова і тест на розвиток емпатійних тенденцій В. Бойко [4].

Для тестування студентів можна виділити кілька хвилин після перерви, що допоможе сконцентрувати їхню увагу і підготувати до подальшого сприйняття навчального матеріалу, або запропонувати виконати тестові завдання у позанавчальний час.

Знання індивідуального стилю навчання кожного студента також може стати в нагоді у процесі побудови навчальної взаємодії. Індивідуальний стиль навчання студента можна з'ясувати шляхом простого опитування та спостереження за роботою кожного під час лекційних і практичних занять. Залежно від індивідуального стилю навчання, психофізіологічних особливостей, психічного стану студентів, їхнього настрою можлива диференціація форм організації навчальної взаємодії з викладачем:

під час навчальних занять:

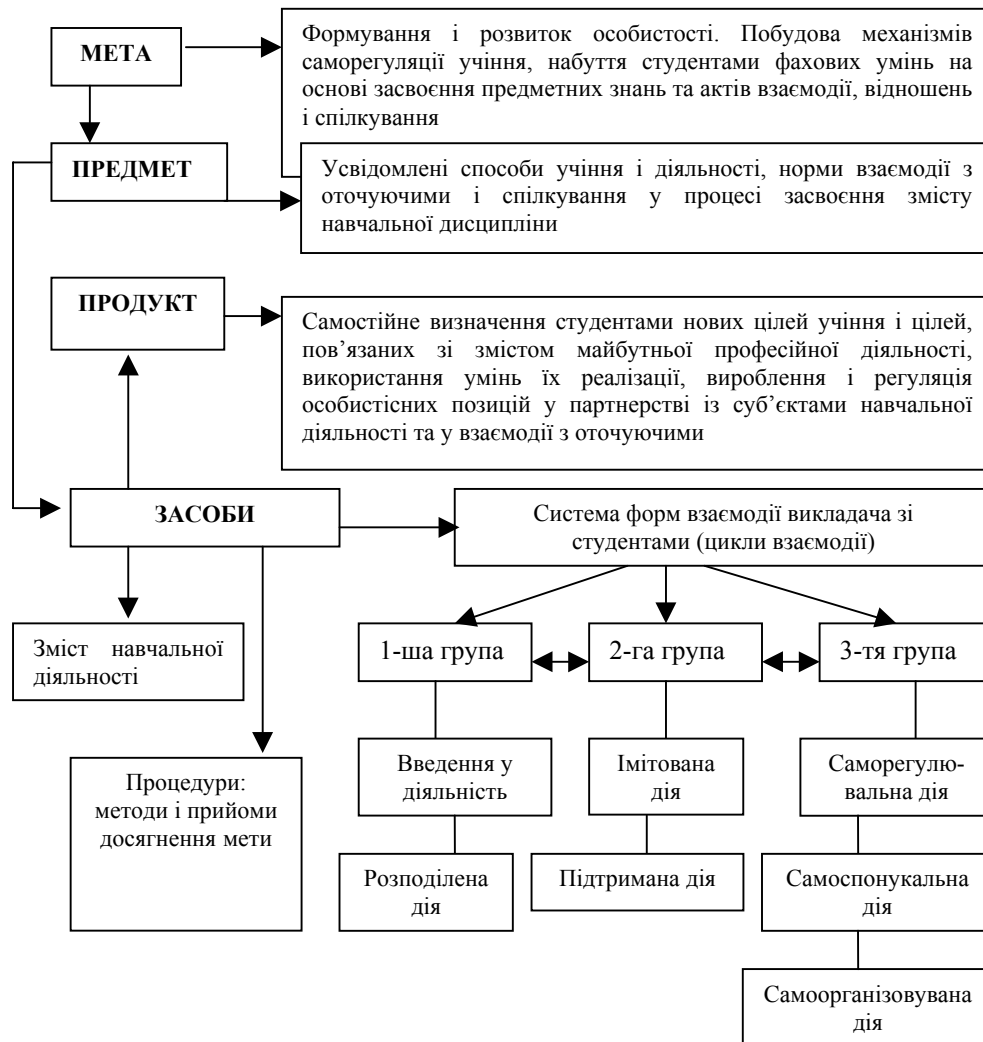
- надання студентам права самостійного вибору форми відповіді: письмової, усної чи структурованої у вигляді лаконічної схеми;
- залучення студента до організації та участі у дискусії;
- надання студентові доручення вести протокол дискусії з наступним самостійним його аналізом;
- надання студентові доручення вести ретельний протокол дискусії для наступного її колегіального обговорення;

у процесі керівництва самостійною навчальною діяльністю студентів:

- підготовка рефератів за матеріалами додаткової літератури;
- підбір та систематизація ілюстративного матеріалу до теми;
- письмове або усне формулювання проблемних питань до теми;

- індивідуальна бесіда за результатами опрацювання навчального матеріалу;
- робота в парі з викладачем над змістом навчального матеріалу;
- робота в парі з іншим студентом;
- робота в групі за варіативними завданнями.

Вирізняють певні етапи навчальної взаємодії викладача і студентів. Структуру спільної діяльності викладача і студентів у навчальному процесі можна зобразити схематично (див. рисунок).

Структура спільної діяльності викладача і студентів у навчальному процесі

Як видно з рисунка, спільна діяльність викладача і студентів у навчальному процесі має свою структуру, в якій відображені мета, предмет, продукт і засоби діяльності. Серед способів спільної діяльності суб'єктів навчального процесу, що є засобами реалізації цілей освіти, ми виділили три головні цикли взаємодії, що відрізняються за ступенем активності та самостійності регуляції студентами власного учіння у процесі опанування навчальними дисциплінами.

Перший цикл – види взаємодії, у яких провідна (керівна) роль належить викладачеві. Вони характеризуються автономністю виконання дій учасниками навчального процесу, виправданою авторитарністю вимог викладача, дотриманням всіма учасниками соціальних ролей (вчителя і учнів). Його використання виправдане у період адаптації, вивчення умов співпраці та формування особистісних стосунків між всіма членами навчальної взаємодії.

Другий цикл – види взаємодії, коли викладач підтримує і скеровує самостійну діяльність студентів. Виконання навчальних дій має як самостійний репродуктивний, так і спільний характер. Використання цього циклу доцільне в той період навчання, коли студенти засвоїли головні аксіоми навчального курсу і відбувається інтеріоризація матеріалу розвитку професійно-значущих рис особистості.

Третій цикл взаємодії характеризується високим рівнем самостійності студентів у навчальному процесі. Динаміка його змін відбувається у напрямку від саморегуляції психічних процесів, станів і дій (студент регулює власні увагу, вольові процеси, пам'ять, емоційний стан, рухи) до самоспонування виконання навчальних завдань (визначення і переоцінка пріоритетів особистого учіння, розвиток пізнавальних інтересів і позитивна оцінка власних потенційних можливостей) та самоорганізації власної пізнавальної та навчальної діяльності. В цілому така динаміка свідчить про готовність і прагнення кожного конкретного студента до самовдосконалення як професійного, так і особистісного.

На підставі проведеного дослідження виявили, що навчальна взаємодія викладача зі студентами 1-го курсу, котрі навчаються на освітньо-кваліфікаційному рівні “Бакалавр”, має значний вплив на мотиваційну сферу особистості, забезпечує позитивне емоційне тло, на якому відбувається професійне й особистісне зростання студентів.

Розвиток взаємодії відбувається поетапно – від ініціювання перших контактів викладача зі студентами до побудови навчання на засадах взаємовигідного для всіх учасників ділового партнерства. В основі успішної побудови та розвитку навчальної взаємодії викладача зі студентами – особистісно орієнтоване навчання.

Взаємодія викладача і студентів є необхідною умовою ефективності професійної підготовки майбутнього фахівця на кожному з освітньо-

кваліфікаційних рівнів, що набуває нового значення, відтінків і форм залежно від специфіки завдань кожного ступеня навчання. Завдання подальших розвідок у цьому напрямі – визначення особливостей та ефективних шляхів побудови навчальної взаємодії зі студентами кожного освітньо-кваліфікаційного рівня.

---

1. *Власенко С. П.* Особливості становлення сучасної багаторівневої освіти вчителів початкових класів: Автореф. дис. ... канд. пед. наук. К., 2002.

2. *Демидова В. Г.* Формування у майбутніх педагогів прогностичного компонента професійної діяльності: Автореф. дис. ... канд. пед. наук. Одеса, 2001.

3. Навчальний процес у вищій педагогічній школі: Навч. посіб. / За заг. ред. акад. О. Г. Мороза. К., 2001.

4. *Райгородский Д. Я.* Практическая психодиагностика. Методики и тесты: Учеб. пособие. Самара, 2001.

EDUCATIONAL INTERACTION OF A FACULTY AND BACHELOR FIRST YEAR STUDENTS

Anna Belen'ka

*Institute of pedagogics and psychology NPU name by M. P. Dragomanov
Tyrgenevska Str., 8/14, UA-01030 Kiev, Ukraine*

The article deals with the educational process on the principles of faculty and students' interaction at the pedagogical university. They are the following: the differentiation of students' readiness to education, the person-orientated and individual styles of students' preparation.

Key words: multi-level education, person-oriented instruction, stages of education.

Стаття надійшла до редколегії 11.05.2004

Прийнята до друку 25.11.2004